

Рецензії

СЛОВО ДО СУЧАСНИКІВ І НАЩАДКІВ

Хланта Іван. Юрій Бача: Біобібліографічний покажчик. – Ужгород: ТДВ “Патент”, 2012. – 168 с., іл.

У житті складається так, що одні й ті ж суспільні, історичні, політичні та інші обставини формують різні характери, різні світогляди, а відтак – і різні громадянські позиції. Одні пристосовуються до цих обставин, мирно вживаються з ними, другі – перечікують і вичікують, треті – борються. Борються послідовно й до кінця. Саме до останніх належить відомий український письменник, публіцист, учений і громадський діяч зі Словаччини Юрій Бача. Свій життєвий вибір, власну життєву позицію Юрій Андрійович пояснював їх співвіднесенням із життєвими принципами та ідеалами Т.Шевченка, зробленими на цих підставах узагальненнями й висновками. Адже ще в юності уявляв собі, що його життя мало б піти шляхом наповнювання заповітів Кобзаря, “шляхом розвитку його ідеалів, шляхом служіння своєму народові” [1, 10]. І коли хтось зневірювався у боротьбі за здійснення цих принципів та ідеалів, Ю. Бача, добре пам’ятаючи Франкове “Лиш боротись – значить жить!”, ніколи не вважав таку боротьбу марною, ніколи не зневірювався в ній.

Однією з найдієвіших форм цієї боротьби для нього стало Слово. Поезія, проза, драматургія, дослідження особливостей розвитку української літератури, шкільництва та культури на Закарпатті, у Чехословаччині та Словаччині, участь у місцевих та міжнародних наукових конференціях, виступи по радіо, на телебаченні – далеко не повний перелік способів отого “наповнювання заповітів” Т. Шевченка, розвитку його ідеалів, служіння своєму народові в житті та творчості Ю. Бачі. Справді-бо, шевченківський їх зміст виявляється в шевченківському “караюсь, мучусь, але не каюсь!”. Звідси гострота тематики та проблематики, ідейного спрямування, злободенність його праць. Однак відомості про них досі були розпорошені по різних газетах, журналах, наукових збірниках, архівах редакцій тощо. Як досвідчений бібліограф І.Хланта поставив собі за мету зібрати та систематизувати їх і подати цілісний духовно-творчий портрет одного із найактивніших діячів

Руху Опору соціалістичній системі та комуністичній ідеології у слов’янському світі, показати спадкоємність, дієвість заповітів Т.Шевченка та І.Франка в національному самопізнанні та самоутвердженні українців у світі.

Життєпис, бібліографія праць, інші матеріали, опубліковані в покажчику, структура самого покажчика чітко окреслюють еволюцію світогляду, формування і становлення характеру, громадянської позиції Ю. Бачі. П.Іванишин виокремлює чотири періоди цієї еволюції: перший – імперкомуністичний, радянський чи москвофільський – 1932 – 1958; другий – шістдесятницький, націонал-комуністичний – 1958 – 1970; третій – постшістдесятницький – 1970 – 1989; четвертий – націонал-демократичний, українофільський – після 1989 р. [див.: 3, 75-90]. Дані покажчика повністю підтверджують наукову обґрунтованість такої періодизації та її критеріїв.

Щоб переконатися в цьому, наведемо кілька публікацій журналіста-початківця

Ю. Бачі в періодиці 1949 – 1958 рр.: “Берем пример с героизма советских людей” (*Пряшівщина*. – 1951. – №23); “Использовать все возможности для социалистического воспитания” (*Пряшівщина*. – 1951. – №21) та ін. Москвофільське, просоветське їх спрямування засвідчує не лише російська мова, якою вони переважно написані, а передусім проблематика, лексика, світогляд автора. Щоправда, тоді ж Ю. Бача друкує також статті із власним поглядом та вже українською мовою. Зокрема, слід звернути увагу на його ж передмову в першому числі нової комуністичної газети, в якій наперекір партійній практиці керувати народом згори та наказувати йому, що і як він повинен робити, молодий – 19-річний редактор планує друкувати в газеті погляди робітників та селян (“Зробимо газету зброєю робітників і селян”. – *Нове життя*. – 1951. – №1). У репортажі з рідного села він наводить високогуманний факт, коли селяни, які рятували хату односельця від пожежі, тут же, самозорганізувавшись за принципом народної толоки, протягом двох днів збудували потерпілому нову хату (“Побудували хату в рекордний час”. – *Нове життя*. – 1952. – №5). І. Хланта не оминає й інших матеріалів, не спрощує картину формування молодого журналіста, указуючи на джерела та діалектику становлення духовного світу, суспільно-політичних поглядів Ю.Бачі. Публікація в газ. “Нове життя” (1956, №53) “За що зайво обвинувачувати наших батьків. Про національне усвідомлення українського населення” засвідчує критичне ставлення автора до процесів т. зв. соціалістичного будівництва в Чехословаччині, зародження в його світогляді націоцентричних ідей. Якщо ж узяти до уваги ще й публікації “Про серйозну справу треба говорити по-діловому. Про потребу колективно піднімати рівень літератури” (*Дружно вперед*. – 1957. – №22), “На чому виховувати патріотів? В українських школах не викладають українську історію, ні літературу” (*Дружно вперед*. – 1958. – №7), то маємо всі підстави говорити про крутий злам у світогляді Ю.Бачі та його перехід у розв’язанні

проблем громадянського, літературного, освітньо-культурного та суспільно-політичного життя українського населення Пряшівщини на питомо українські національні позиції вже під кінець 50-х рр. минулого століття.

Правда, як засвідчує аналіз творчого доробку письменника, публіциста і вченого наступних десятиліть, крутий злам відбувся, але перехід на нові позиції був тривалим, а нерідко й суперечливим: такою була діалектика становлення Ю. Бачі як письменника, вченого, громадського діяча. Це закономірні пошуки самого себе, свого шляху в житті, осмислення й розвитку ідей Т. Шевченка та І. Франка за нових обставин, формування на їх основі власних життєвих принципів та ідеалів, розуміння свого обов’язку перед минулими, сучасними і прийдешніми поколіннями. Скажімо, у розмові з В.Стусом він ще переконує свого співрозмовника в тому, що програма комунізму непогана: біда лише в тому, що її виконують погані люди. А у вірші “До ювілею Леніна” (1988) поет говорить, що істинного вождя ми ще не пізнали, тому й блукаємо без нього, мов прибудили. Однак тоді ж, гнаний і переслідуваний, під час тюремного ув’язнення, перебиваючись тимчасовими заробітками, Ю.Бача пише “Листи самому собі” (1973–1995), трьома виданнями (1967, 1992, 2008) виходить книжка з історії життя українців Закарпаття “Чому, коли і як? Запитання й відповіді з історії та культури русинів-українців Чехословаччини” (Ужгород, 2008; співавтори Андрій Ковач, Микола Штець), він працює над романом “Олекса”, незважаючи на всі заборони, друкується під псевдонімами. Наскрізні в його працях – ідея національної окремішності українців Закарпаття відносно сусідніх народів, а відтак – їх спадкоємної єдності з українським народом, роздуми про мету, сенс і цінність людського загалом й особистого життя зокрема, проблеми національного самопізнання й самоусвідомлення українців у зв’язку із суспільно-політичними та державотворчими процесами у Словаччині та Україні на сучасному етапі їх становлення й розвитку тощо. Автори цієї книжки на

науковій основі показали, що українське населення Закарпаття, живучи на своїй історичній території, упродовж сторіч змушене протистояти асиміляторській політиці країн свого проживання. Та, незважаючи на найжорстокіші умови боротьби – насамперед мадяризацію, чехізацію, русифікацію, словакізацію, вони зберегли рідну мову, народну творчість, школу, національні звичаї, національну свідомість, хоча робилось усе можливе, щоб знищити саме ці вияви національного життя. Тим самим було спростовано будь-які заперечення спільного походження українського народу та закарпатських українців. “Отже, – підсумовують автори, – в цих особливостях історичного розвитку українського населення Закарпаття є багато такого, з чого треба повчитися на сучасному етапі боротьби за збереження і розвиток русько-українського населення Словаччини” [2, 5]. Прикметно, що в таких працях, як “З історії української літератури Закарпаття та Чехо-Словаччини” (1998), “Добрий день, Україно!” (2002), “Шевченко між нами” (2002), у збірнику статей про русофільство, москвофільство, карпаторусинство, у репортажах, інтерв’ю, виступах по радіо й на телебаченні, в інших публікаціях Ю. Бача продовжує осмислювати діалектику національного самоусвідомлення й самовизначення українців Закарпаття зокрема й українців загалом.

На жаль, автор покажчика далеко не завжди доходить утішних узагальнень і висновків. Скажімо, причини безуспішного намагання об’єднати закарпатських українців з українцями Галичини, на його думку, полягають у тому, що 1) суть політики Угорщини й Росії щодо українців Закарпаття й України виявляється в абсолютному невизнанні українців як окремішньої нації, 2) у покладанні широких мас та інтелігенції в розв’язанні цих проблем на волю зловорожих Україні сил – чи то імператор, чи реакційні сили Росії, 3) у роз’єднаності, розпорощенні наших національних сил, тобто – у нас самих. Це також призвело до катастрофічного становища русинів-українців, їх розколу, спланованого російськими спецслужбами в уже незалежній Словаччині.

Усім своїм змістом статті, інші виступи Ю. Бачі на цю тему спрямовані до нашого сучасника. Це заклики бути пильними, згуртованими, цілеспрямованими перед загрозою національного винародовлення, усвідомити всі можливі наслідки такої катастрофи – отже, зробити все, щоб не допустити її. Назвемо лише кілька статей 2009 – 2010 рр., які промовисто засвідчують громадянську позицію їх автора: “Президент Словаччини не бачить причин, чому б національні меншини могли бути незадоволеними” (*Нове життя*. – 2009. – №9-10), “Становище української національної меншини в Словаччині: тенденції до ліквідації переросли у постійну політику” (*Нове життя*. – 2010. – №1-4, 6-7), “Не можна матір продавати” (*Дукля*. – 2010. – №3), “Боже, нам єдності подай” (*Нове життя*. – 2010. – №5-6) та ін. Як бачимо, Ю. Бача й тут залишається громадянином-бійцем, робить усе, щоб своїм словом, своєю національною позицією пробудити всі верстви суспільства – від кожного українця до Президента Словаччини – і покликати їх до розв’язання насущних проблем сьогодення задля збереження української громади Пряшівщини, створення належних умов її мешкання на споконвічній її території. До того ж, як засвідчує низка позицій покажчика, ці проблеми він порушував і порушує в численних публікаціях і виступах на наукових конференціях за кордоном, під час зустрічей із представниками українських громад, із громадськими, культурно-освітніми, церковними діячами США, Канади, Франції, Німеччини, інших країн світу.

Глибинний філософський зміст стоїть за 9 позицією бібліографічного покажчика. Це “Листи самому собі”. Написані вони впродовж понад двадцяти років після арешту й ув’язнення Ю. Бачі за передачу за кордон книжки І. Дзюби “Інтернаціоналізм чи русифікація?”, коли він був позбавлений найменшої можливості друкуватися, коли його не допускали до праці в навчальних закладах, коли переживав безробіття, тяжку внутрішню й зовнішню ізоляцію. Але й за цих неймовірно жорстоких обставин Ю. Бача залишився вірним заповітам

Т. Шевченка та І. Франка, самому собі і своєму народові, карався, мучився, але не каюся й добре розумів, що саме ця боротьба із комуністичним режимом є, власне, сенсом його життя. Природно, що за таких обставин на одне з перших місць виходять проблеми етичного вибору, мети, значення й цінності життя, самопізнання й самоусвідомлення себе в контексті минулого, теперішнього й майбутнього своєї нації. Так до нього приходять розуміння необхідності боротьби як основного людського призначення в цьому світі, адже людина повинна думати, зіставляти, робити висновки, узагальнення, визначати на цих підставах програмні цілі свого життя, відстоювати себе, власні погляди, утілювати їх у повсякденному житті, як робили Т. Шевченко, І. Франко, інші ідейні, духовні та політичні провідники української нації. Ю. Бачі неодноразово радили бодай на деякий час примиритися з обставинами, зберегти себе, та він не приймав таких порад, адже твердо переконаний: "...Коли не обурюватись, – не на людях, а в собі, коли не сперечатися навіть з самим собою, – обов'язково дійде до атрофії здатності думання, до втрати здатності видіти, оцінювати, розрізняти добро від зла, дійде до втрати головного в людині – її людського призначення, – який *смысл* потім матиме *оте* "зберегти себе"?" (перший лист від 27 лютого 1973 р.) (курсив наш. – О. В.). І далі: "... Необхідно зберегти за собою здатність мати своє бачення світу, своє розуміння справи, – навіть більше – необхідно розвивати та вдосконалювати те бачення та розуміння світу", адже "думати – означає шукати найправильніші відповіді на найактуальніші, найпекучіші питання" (другий лист від 27 лютого 1973 р.). Згідно із цими принципами й самонастановами Ю. Бача формує власну громадянську позицію, дієво опозиціонує комуністичній владі Словаччини та України, формує національну самосвідомість своїх сучасників-українців, гостро ставить перед ними проблеми збереження нації, боротьби не лише за її виживання, а й за утвердження національного єства, національної сутності як в окремих її гілках, так і в цілому. Саме тому

знову-таки наражається на цькування, утиски, переслідування, на передчасне звільнення з роботи й вихід на пенсію, але твердо й упевнено йде своїм шляхом до кінця. У цьому – його сила як переконаного, послідовного націоналіста, борця і громадянина. У цьому – його сила як взірця моральної, духовної та ідейної досконалості української людини, приклад для наслідування нині сущими і прийдешніми поколіннями українців. Тому його ідеї, його духовний світ, його життєві принципи та ідеали, творча спадщина мають непересічне значення для продовження боротьби за утвердження ідейних, суспільних і політичних підстав незалежності Української держави на сучасному етапі її становлення. Тому ми повинні зробити все, щоб його голос почули і прийняли до уваги у своїй діяльності народні депутати, громадські, політичні й державні діячі всіх рівнів, бо ж спрямований він на пошуки отих найправильніших відповідей на найактуальніші, найпекучіші питання нашого сьогодення й нашого майбуття, на розвиток і вдосконалення нашого бачення та розуміння світу, у якому живемо й маємо жити. Ось які грані духовного світу, грані громадянської й національної позиції Ю. Бачі стоять за скупими позиціями рецензованого біобібліографічного покажчика.

Прикметна особливість праці І.Хланті – вдумливий, справді науковий та цілеспрямований добір матеріалу. Він глибше й конкретніше розкриває зміст тих чи тих публікацій Ю. Бачі, дає ключ до розуміння світогляду, життєвої позиції письменника, вченого, публіциста і громадського діяча. Докладні бібліографічні описи публікацій доповнюють, чітко й усебічно окреслюють духовний портрет знаного учасника Руху Опору соціалістичній системі та комуністичній ідеології. На особливості сприйняття праць Ю. Бачі, їхню важливу роль у згуртуванні та активізації прогресивних сил суспільства, широких мас Словаччини й України вказують рецензії та відгуки на них, старанно зібрані й описані І. Хлантою. Їхні автори зазначають безкомпромісність, послідовність та дієвість позиції письменника, вченого

й публіциста, який усіляко прагнув зберегти і зберіг своє чесне ім'я, "весь час горів єдиним бажанням здолати непробивну стіну режиму ненастанними зверненнями до партфункціонерів міського, регіонального і державного рівнів" (Д.Федака) і тим самим довів, що "публіцистика та видавнича діяльність чехословацьких українців була доказом, що й під величезним тиском комуністичної ідеології та диктатури "керівної сили" – партії живе та воскресає думка про незалежну Україну" (В. Любимов). Автор передмови до "Вибраних творів" Ю. Бачі (Ужгород, 2008) Л. Шолтес найважливішою рисою вдачі критика вважав непохитну позицію, спрямованість кожного його почину на позитивний розвиток створених та збережених нашим народом удома чи розвіяних по світах історико-культурних, духовних і суспільно-політичних цінностей, які свідчать про перемогу його позицій над складними політичними умовами та обставинами, а отже, мають бути взятими на озброєння нашими сучасниками. Повнішому, всебічнішому зрозумінню та висвітленню цих проблем дослідниками життя і творчості Ю. Бачі сприятимуть розділи покажчика "Література про життя і творчість" (133-138), "Участь у міжнародних конференціях" (138-144), "Виступи на радіо й по телебаченню за кордоном і вдома" (144-147), іменний покажчик, передмова, у яких також ідеться про перейнятність ученого,

письменника, публіциста і громадського діяча гостро пекучими проблемами нашого національного життя у Словаччині та в Україні, насамперед долею русинів-українців Пряшівщини, бо ж ця доля – застереження від нашої байдужості до цих проблем, а відтак – і до українства як єдиного цілого, нагадування про уроки, які маємо винести для себе в ході їхнього розв'язання.

Усім своїм змістом біобібліографічний покажчик І. Хланти, як і життєвий та творчий шлях, принципи, ідеали, громадянська позиція Ю. Бачі загалом, спрямовані до нас, сучасних українців, та до наших нащадків. Сенс цього спрямування виходить далеко за межі лише наукових інтересів. Він полягає насамперед у формуванні життєвих принципів та ідеалів, нашої громадянської й національної позиції загалом на питомих українських підставах, у пробудженні нашої соціальної, політичної та національної свідомості, нашої дієвості, пов'язаних із кричущими викривленнями в розв'язанні проблем національного будівництва як в Україні, так і за її межами, із захистом наших національних цінностей у світовому духовному та політичному просторі – отже, і з утвердженням української нації як рівної серед рівних у всьому світі. Слово Юрія Бачі до своїх сучасників і нащадків застерігає й зобов'язує нас до цього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бача Ю. Добрий день, Україно! – Пряшів, 2002.
2. Бача Ю., Ковач А., Штець М. Чому, коли і як? Запитання й відповіді з історії та культури русинів-українців Чехословаччини. – Ужгород, 2008.
3. Іванишин П. Творчі пошуки Юрія Бачі (світоглядно-біографічний ескіз) // *Українське літературознавство*. – Львів, 2010. – Вип. 71.

Отримано 13 січня 2013 р.

Олексій Вертії
м. Суми

